

ОЛЬГА ПЕТРОВА

ЗАЧАРУВАННЯ ЙОГАНОМ ҐЕОРҐОМ ПІНЗЕЛЕМ

CHARMED BY JOHANN GEORG PINSEL

УДК 73.034.7(477)

DOI: 10.31500/2309-8155.23.2023.294850

Ольга Петрова

Доктор філософських наук,
професор кафедри культурології
факультету гуманітарних наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»;
головний науковий співробітник
відділу теорії та історії культури,
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України
e-mail: om_petrova@ukr.net

Olga Petrova

Doctor of Philosophical Studies,
Professor in the Department of Cultural
Studies, Faculty of Humanities,
National University
of Kyiv-Mohyla Academy;
Chief Research Fellow,
Modern Art Research Institute,
National Academy of Arts of Ukraine
orcid.org/0000-0002-5573-4648

Анотація. В есеї йдеться про особливий інтерес представників японської інтелігенції до особистості та професійної діяльності видатного українського мистецтвознавця та музейника Бориса Григоровича Возницького. За часів радянської влади в умовах ідеологічних утисків та нищення духовної спадщини в Україні (релігійного мистецтва зокрема) Б. Возницький зберіг художні раритети України (Галичини), зокрема твори Йогана Георга Пінзеля. В статті простежено творчий контакт культурологині Фуе Катаяма з львівським маестро та її ініціативу щодо видання в Японії ілюстрованого альбому творів Й. Ґ. Пінзеля. Видання відбулося в трагічний для життя Японії рік, за умов ядерної катастрофи на АЕС Фукушіма-1. Показано значення обіцянки з боку Фуе вчасно видати альбом як прояву поняття «он» — духовного обов'язку.

Ключові слова: Фуе Катаяма, Борис Возницький, колекція Олеського замку, Йоган Георг Пінзель, Підгорецький замок, театр Но, трагедія Фукушіма, кераміка «шіґаракі-які», духовний обов'язок «он».

Інформація про історію та культуру України значно частіше і більш систематично потрапляла б до Японії та ставала б там інтелектуальним продуктом, якби існувало більше таких друзів України, як культурологиня та галеристка Фуе Катаяма. Зараз вона готова демонструвати виставку творів українських художників, які працюють в умовах російсько-української війни, демонструючи духовний опір російському агресору. Її індивідуальна діяльність є переконливим прикладом мистецької дипломатії, що стає очевидним з успіху книжки Фуе Катаяма про культуру України в університетських колах Токіо та Осаки. В сучасних умовах підтримки України з боку Японії книжка набула нового дихання та значення.

Невдовзі після презентації книжки «Ольга та майстри» Фуе Катаяма з групою японської інтелігенції прилетіла до Львова. Початок березня... Місто зі снігом, дощем, зі слизькою бруківкою та вітром не було затишним. Але японські гості, заряджені ентузіазмом Фуе та не менш палким бажанням на власні очі побачити скарби Олеського замку і познайомитись із сенсеєм Возницьким, не помічали мжички. Читачі книжки Фуе мріяли увійти до середохрес-

тя світу, створеного подвижницькою працею Бориса Григоровича, а також познайомитись із другим персонажем книжки — Ольгою.

Серед десяти відчайдухів, які вирішили використати річну службову відпустку (в Японії — це сім днів) для мандрівки в далеку Україну, був один дивний чоловік, який, нехтуючи низькою температурою, снігом із дощем, вперто не надягав належного зимового одягу та взуття. Томі Каджімо-сан був одягнений у самурайський стрій — кімоно з широкими складчастими штанами. Замість зимового взуття він пересувався львівською бруківкою у традиційному «дзор» (тип в'єтнамок на пласкій підшві). Це був актор театру Но. Він, очевидно, не годен був розлучатися з образом самурайського героя навіть у дорозі. Томі Каджімо-сан, по суті, уособлював свій театр — найстаріший в Японії, який працює від XIV століття по сьогодні. Репертуар протягом століть залишається незмінним — це уславлення непереможних самураїв та шьогунів. Ще існують п'єси-оповідки про загиблих героїв. Цей театр від XIV до XIX століття підтримували військові правителі: Ашікага Йошіміцу, Тойотомі Хідейоші, Токугава Іеясу. За аристократичної доби Хейан п'єси писали на замовлення шьогунів. А Тойотомі Хідейоші навіть особисто грав на сцені.

На початку доби Мейдзі, в час ліквідації шьогунату, театр знаходився на межі зникнення. У XX–XXI століттях Но продовжує плідно працювати в межах традиційного репертуару. Сценічне виконання (художня форма) бентежить іноземного глядача.

Духом дикої сили, позалогічних звуків: криків, стогонів, барабанного бою, напівпісень-напівплачів — актори-виконавці вводять глядачів у напівшоковий стан. Українська прихильниця Но, поетеса Людмила Скирда, писала:

*Театр Но заворожує мене.
Це відбувається кожного разу
Під час спектаклів театру Но.
Якось невидима сила
Міцно тримає мене
І вирушає разом зі мною
У дивну подорож
Поза часом і поза простором,
У подорож, яка не має
Ні кінця, ні початку,
У подорож, яку збагнуть
Мабуть неможливо... [2, с. 68]*

Ось такий гість з театру Но, перейнятий духом і аурую власної сцени, прилетів із Фуе до Львова. Вона видала його секрет. Каджімо-сан як читач книжки мріяв познайомитися з Ольгою. Отже, в цій мандрівці він був з індивідуальною програмою. Ми потоваришували. Каджімо-сан замовив написати для нього композицію «Три грації» та ще раз прилітав до Львова в 2014 році на мою персональну виставку, де були картини, присвячені Японії.

Щодо Фуе, то причина її рішення летіти в Україну в некомфортний для туризму час була прагматична. В її кишені лежала омріяна угода від видавництва «Мішітані» щодо видання альбому Йогана Георга Пінзеля із розлогою статтею Бориса Возницького. Наразі був потрібен лише його автограф. Для Фуе було конче важливо виконати задумане із природного самурайського почуття «дзітйо» (власної гідності) та морального обов'язку «он» (обов'язковістю у виконанні обіцяного). Саме для цього вона розгорнула потужну рекламну акцію в Токіо і Осаці та переконала власника «Мішітані» вкласти гроші у коштовне видання. Її плани допомоги (знаю це ще від часу Чорнобиля) завжди ґрунтовні і виконуються систе-

матично. Феу та її інтелектуальним колегам, які щиросердно захопились особистістю Бориса Возницького, спала на думку ідея також створити фільм про великого подвижника української культури, про замки й артефакти, які він врятував. Результатом колективних зусиль стало рішення про фінансування фільму великою телевізійною компанією Японії. Зйомки відбулися, на щастя, ще до трагедії на АЕС Фукусіма-1, яка сталася 11 березня 2011 року.

Всі ці вельми коштовні проекти уможливило усвідомлення Феу реальної життєвої ситуації, в якій знаходився Борис Григорович. Йому було вже багато років, він розумів непереборність часових обмежень. До того ж, його фаховому ентузіазму протистояла уповільнена культурна бюрократія, яка не поспішала ухвалювати потрібні рішення та фінансувати належним чином реставраційні та музейні проекти великого ідеаліста та патріота. Возницький постійно шукав спонсорів для відбудови та реставрації, крім Олеського, ще двох шедеврів палацової архітектури — Підгорецького та Золочівського замків. 2007 року Б. Возницький заснував благодійний фонд «Підгорецький замок» і запрошував до співпраці бізнес і фахівців музейно-реставраційних спеціальностей з Великої Британії, Польщі, країн Балтії тощо. Попри поважний вік, в душі Возницького, в кожному його робочому дні буяла якась дивовижна молода невтомність та поступ уперед.

Таким його побачила група японської інтелігенції, коли рано-вранці Возницький зайшов до готелю та запросив гостей на знайомство з трьома замками. Оглянути три об'єкти за один день?! Це здавалося неможливим для мандрівників, але не для Возницького. Робочий час для нього був аж занадто дорогий, він міг подарувати лише один день.

Олеський замок вразив гостей упорядкованістю, а головне — колекцією творів Йогана Георга Пінзеля, історією розшуків, зберігання та реставрації пошматованих за радянської влади шедеврів. Гостинність Возницького не знала меж, бо, крім експозиції, він запросив групу у фонди (підземелля замку) та показав найбільшу в Європі колекцію парсуни XVII–XVIII століть.

Приголомшені красою барокового Пінзеля, ще не отямившись від побаченого, гості опинилися на подвір'ї Підгорецького замку. Західноєвропейські мистецтвознавці вважають цей замок «Галицьким Версалем» та архітектурною спадщиною світового рівня. Підгорецький замок є унікальним навіть в масштабах Європи, бо поєднує в архітектурному образі респектабельний палац з бастіонним укріпленням (автори — італійський архітектор Андреа дель Аква та інженер Гійом де Боплан). Час будівництва замку — 1635–1640 роки. Замовником будівництва був коронний отаман Речі Посполитої Станіслав Конецьпольський. «Палацовий ансамбль складається з костелу середини XVIII століття (архітектор К. Римлянин), постоялого двору XVIII століття та парку... В XVIII столітті унікальний комплекс мав величезне зібрання художніх творів, зброї, побутових речей тощо... Під час польсько-радянської війни Перша конна армія знищила замок, за словами хроніста, «з винятковим вандалізмом» [3, с. 13].

Замок, який у XX столітті занепав через варварство радянської влади, а, в разі повної реставрації, може стати окрасою України, її європейськості, безумовно, потребує великого фінансування, що було болем та постійним завданням для Бориса Григоровича. Іноземні фахівці, зокрема експерт з питань культури Великої Британії Джон Елсом, вважають: «Палац у Підгірцях — один із... магічних об'єктів минулого» [3, с. 13].

Феу старанно перекладала для групи дорогоцінні коментарі, пояснення та історичний екскурс — дослівно все, чим щедро ділився сенсей Возницький.

Коли невдовзі новонавернені прихильники Бориса Григоровича опинилися на подвір'ї Золочівського замку, здавалося, вони готові були віддати душу для реалізації проектів цього великого мрійника. Саме повітря дихало любов'ю.

Борис Григорович провів екскурсію низкою відреставрованих залів і з неабиякою гордістю показав експозицію, яка складалася з побутових речей, подарунків Возницькому під час його закордонних відряджень. Серед експонатів була шафа з японським сучасним посудом, на якому виблискували золоті візерунки. Вперше за весь день я відчула в групі неспокій. Возницький, теж помітивши хвилювання серед гостей, спитав: «В чім справа?».

Знаючи традиції «Шести печей» — керамічного посуду для чайної церемонії, — я збагнула, що японців шокувала позолота на сучасному фарфорі. Фуе, як завжди, дипломатично розрядила напруження: «Борис Григорович! Серед нас є художниця — майстер кераміки. Вона хоче до вашої музейної колекції зробити традиційний посуд для чайної церемонії. Чи буде це приємно для вас?» — «Безумовно... буду вдячним», — відповів маестро і запросив на обід до маленького ресторанчику на теренах замку.

І ось, коли група опинилася при столі, настала та велика мить, на яку так очікувала Фуе і заради якої доклала так багато зусиль в Японії. Вона поклала перед Возницьким угоду про видання альбому Пінзеля з досить поважним гонораром за статтю-передмову.

Присутні були в захваті. А наш дивнуватий актор-самурай спитав дозволу у Возницького та у всієї групи про можливість виконати старовинний військовий танець на честь Бориса Григоровича. Він танцював босоніж на холодній кам'яній підлозі. Кімоно в різких рухах актора створювало експресивний малюнок крил стривоженого птаха, що гортанним клекотом та криками викликав з потойбіччя душі воїнів. А потім він нібито закам'янів і, сидючи на підлозі, вигукував щось аритмічне, дійсно незбагнене.

Аплодисменти були бурхливими, а я зрозуміла, чому Фуе не «пригостила» мене виставою Но, коли я була в Осаці.

За три дні після повернення групи екскурсантів до Японії, 11 березня 2011 року, сталася жахлива аварія на атомній станції «Фукушіма-Даїчі». Це була найбільша катастрофа після Чорнобильської трагедії 1986 року. Аварія на Фукушімі виникла внаслідок найдужчого, навіть у вимірах Японії, землетрусу. Він викликав потужне цунамі, і хвилі заввишки 14 метрів змітали все на своєму шляху. Одразу було змито 10 кілометрів житла з мешканцями. Загинуло близько 18,5 тисяч людей. До того ж в реакторі відбулися три водневі вибухи, бо розплавилось ядерне паливо, яке пропало захисні корпуси.

Вся планета спостерігала це жахіття на екранах телевізорів. А уряд Японії (прем'єр-міністр Кішіда Фуміо) миттєво розпочинає екстрені заходи порятунку 154 тисяч громадян, яких негайно евакуювали із зони катастрофи. За добу було сформовано табори для постраждалих. В кожному з них було розміщено від 300 до 1000 осіб. Тут, як це має бути в Японії, мешканці табору розбиваються на малі групи (по 10 осіб). Японцю важливо відчувати себе частиною групи. Кожна група обирає лідера. Лідери малих груп створюють Раду для вирішення всіх нагальних проблем. Всі зусилля зосереджено на взаємній допомозі. Цей принцип складався століттями. До речі, від дітей трагедію приховували, аби не травмувати психіку. Їм казали про таку незвичну екскурсію і не дозволяли журналістам ставити дітям недоречні запитання. Кожен на своєму місці робив потрібне для спільноти.

На покинутих територіях не було зафіксовано жодного випадку мародерства. Вся поведінка біженців, так само, як і влади, унаочнювала стійкість характерів та мужність як родові риси японців.

Масштабна трагедія — спільна біда всієї країни. Японці до стихійних руйнувань ставляться як до невідворотності, яку треба подолати. «Одна з перших ознак японської дійсності... — комплекс ті-сото. Як наслідок високого рівня соціалізації, маленькі групи японців зливаються в більші, ті — в іще більші... так відповідно до всієї нації як єдиної згуртованої цілісності, що породжує яскраве відчуття уті, почуття “це ми, японці, всі разом як одне ціле!”» [1, с. 263].

Майже рік Японія жила в стані кризи та обмежень у постачанні електрики в оселі, в офіси та на транспорт. Народ дисципліновано вимикав електроприбори по першому сигналу, потерпав від багатьох обмежень. Але ніхто не ремствував, всі зберігали спокій, вистоювали по декілька годин в чергах на транспорт, який часто не курсував.

Навіть іноземці, які тривалий час мешкають в Японії, в ці лихі дні були вражені порядністю, самовідданістю та самовладанням японських громадян.

Можна сказати, що всі багатовікові моделі ментальності японців достойно витримали це страшне та виснажливе випробування.

А що ж робила Феу з її контрактом на видання книжки до вересня 2011 року? Як в час обмежень електропостачання (воно вмикалось на одну годину) почувалася художниця-керамістка, яка мала вибір: або використати цю годину для власного побуту, або у муфельній печі обпалювати кераміку для Б. Возницького?

В Україні під час чорнобильської катастрофи все життя летіло з рейок. У найкращому випадку наш книжковий видавець та художниця-керамістка перепросили б та відклали виконання обіцяного до ліпших часів.

Але не в Японії, де культ «он» — як благодіяння, духовного боргу, обов'язковості у стосунках та пунктуальності — записаний у кожного в підсвідомості, справді на генному рівні. Культ «он» виявився сильнішим навіть за Фукушіму. Потреба зарекомендувати себе світу як «ніхондзінрон» (довершений) глибоко укорінено в ментальності кожного японця.

Альбом «Йоган Георг Пінзель» було видано вчасно. У вересні 2011 року Борису Григоровичу Возницькому особисто було передано два примірники альбому та повний сервіз для чайної церемонії в стилі шіґаракі-які.

Література

1. Бондарь А. И. Все о Японии / Пред. Ю. Макарова. Харків: Фоліо, 2007. 543 с.
2. Скирда Л. Чарівна мушля. Поетичні дзуйхіцу. Токіо, 2004. 172 с.
3. Худицький В. Як повернути життя у старовинний палац? Галицький Версаль очима британських фахівців // Дзеркало тижня. Дата оновлення: 12.08.2011. URL: https://zn.ua/ukr/ART/yak_povernuti_zhittya_u_starovinniy_palats_galitskiy_versal_ochima_britanskikh_spetsialistiv.html (дата звернення 18.07.2023).

References

- Bondar, A. I. (2007). *Vse o Yaponii* [All About Japan]. Kharkiv: Folio [in Russian].
- Skyrda, L. (2004). *Charivna mushlia. Poetychni dzuikhitsu* [The Magic Shell. Zuihitsu Poems]. Tokio [in Ukrainian].
- Khudytskyi, V. (2011, August 12). *Yak povernuty zhyttia u starovynnyi palats? Halytskyi Versal ochyma brytanskykh fakhivtsiv* [How to Bring Life Back to an Old Palace? Halychyna's Versailles Through the Eyes of British Experts]. *Dzerkalo Tyzhnia*. Retrieved from https://zn.ua/ukr/ART/yak_povernuti_zhittya_u_starovinniy_palats_galitskiy_versal_ochima_britanskikh_spetsialistiv.html [in Ukrainian].

CHARMED BY JOHAN GEORG PINZEL

Abstract. The article describes the special interest that representatives of Japanese intelligentsia took in the personality and professional work of the outstanding Ukrainian art critic and museum curator Borys Voznytskyi. During the times of the Soviet regime, in the conditions of ideological oppression and the destruction of spiritual heritage in Ukraine (religious art, in particular), Borys Voznytskyi preserved artistic rarities of Ukraine (Halychyna), particularly the works of Johann Georg Pinsel. The article traces the creative contact of the cultural scholar Fue Katayama with the Lviv maestro and her initiative to publish in Japan an illustrated album of Pinsel's works. The publication took place in a tragic year for Japan, in the aftermath of the disaster at the Fukushima-1 nuclear power plant. The publication of the album is shown as a manifestation of the concept of "on" — a spiritual obligation, taken on by Fue Katayama.

Key words: Fue Katayama, Borys Voznytskyi, Olesko Castle collection, Johann Georg Pinsel, Pidhirtsi Castle, Noh Theater, Fukushima Daiichi Accident, Shigaraki ware (Shigaraki yaki ceramics), spiritual duty of "on."

Стаття надійшла до редакції 21.07.2023